

УДК: 821.162.3-1

Моторний А., Моторний О. (Львів)

МЕТАФІЗИЧНА СКЛАДОВА ПОЕТИЧНОГО СВІТУ МІЛАНА ДЕЖІНСЬКОГО

У статті розглянуто метафізичні образи у творчості сучасного чеського поета Мілана Дежінського. Метафізичний елемент був присутній в чеській поезії протягом всього ХХ ст. У статті досліджено такі аспекти метафізичного світу поезії Дежінського, як образ ночі, темряви, світла, природи, визначено позицію ліричного героя.

Ключові слова: Мілан Дежінський, поезія, чеська література, метафізика.

В статье рассматриваются метафизические образы в творчестве современного чешского поэта Милана Дежинского. Метафизический элемент присутствовал в чешской поэзии на протяжении всего XX века. В работе представлены такие элементы метафизического мира поэзии М. Дежинского, как образ ночи, тьмы, света, природы, определена позиция лирического героя.

Ключевые слова: Милан Дежинский, поэзия, чешская литература, метафизика

The article deals with the metaphysical image in poetical legacy of modern Czech author Milan Děžinský, who was born in 1974, started to write in early 90-s and is one of the most famous Czech poets of today, the author of four poetry collections, filled with great number of metaphysic elements. Metaphysics as an element was popular in poetic works of Czech writers of the second part of 20th century (Antonin Sova, Otakar Březina, Karel Toman, Stanislav Kostka-Neuman, later on we have poetic legacy of Vladimír Holan, some works of Jiří Orten, František Halas and others). Metaphysical image of night, darkness, light, nature, God, infernal beings, opposition of good and evil, human's place in this world – all this was one of the main topics in Czech poetry of the last century and continues to prevail in some poetic works till now. What is specific about Děžinský's poetry is that it represents an original night view of surrounding reality and peculiar poetic speaker's position in this represented nocturnal world. The second specific aspect of Děžinský's poetry is the unique nature's image that is quite different from the traditional landscape poetry we have in Czech Republic and world. Děžinský's

nature is implicit, it is hidden somewhere in shadows of our world and can be noticed only by the most attentive. It is the nature of eternal summer and autumn conversion, the world, where life is born and decays at the same time and resurrects constantly in never-ending circle.

Key words: Milan Děžinský, poetry, Czech literature, metaphysics

Сьогодні дослідники в різний спосіб трактують поняття «метафізика» та «метафізичний елемент», в тому числі говорячи і про поезію. У літературознавстві прийнято вважати, що метафізична лірика – явище, типове для британської та іспанської літератури епохи бароко (приблизно XVII ст.) і представлена вона творчістю таких представників, як Джон Донн, Семюель Джонсон, Джордж Герберт, Луїс де Гонгора та інші [1, 3, 4 5, 7, 8]. Хоча об'єднання поетів-метафізиків в одну школу до сьогодні ставиться під питання [6, с. 6], усе ж певні риси є спільними у творчості названих авторів, а саме: глибокий символізм, своєрідне сприйняття світу і усвідомлення його дисгармонії, розчарування у раціональному поясненні природних законів. Деякі риси метафізичної поезії перейшли в британській літературі вже в наступні епохи, у XVIII і навіть частково у XX ст.

Чеські літературознавці не виділяють поетів-метафізиків як окрему тематичну чи ідейну групу. Попри це метафізичне сприйняття дійсності зустрічаємо у їхніх творах досить часто. Близькими в цьому плані є чеські поети-символісти, які жили та творили на зламі XIX–XX ст. (Отакар Бржезіна., Антонін Сова, Ярослав Врхліцький, Карел Томан) [10]. У 30–40 роках XX ст. та після Другої світової війни яскраві елементи метафізики можна побачити у творчості В. Незвала. Я. Сейферта, К. Бібла, В. Голана, Ї. Ортена та ін. Говорячи про метафізику у чеській поезії, маємо на увазі в першу чергу метафізичний елемент, тобто елемент надприродного, такого, що не можна пояснити загальноприйнятою логікою. У пропонованому

дослідження термін «метафізика», «метафізичний елемент» ми будемо пов'язувати передусім з явищами та категоріями, які традиційно вважалися надприродними або такими, які неможливо пояснити, через наукову картину світу, що склалася на сучасному етапі, точніше кажучи, терміни, поясненням яких займається сьогодні філософія: Бог, душа, дух, час, смерть, сенс людського життя, буття та небуття тощо.

Сучасна чеська поезія значно збагатилася у жанровому та тематичному планах в порівнянні з минулими епохами. З іншого боку, простежується вплив традицій середини та початку ХХ ст. та навіть межі ХІХ–ХХ ст. До прикладу відчутний вплив на сучасну поезію названих вище символістів з їхніми хрестоматійними вже на сьогодні образами, представників «католицької школи лірики» яким притаманний був своєрідний погляд на взаємини людини та Бога, природу божественного та земного та «Групи 42», в творчості яких домінував образ міста та пошук прекрасного і надзвичайного у буденних речах. Ці та деякі інші течії (до переліку можна залучити також сюрреалістів, які протягом минулого століття об'єднувалися у різноманітні гуртки та групи) мали значний вплив на розвиток чеської лірики ХХ ст. У новому тисячолітті сучасна чеська поезія ще тільки формується в умовах незалежної держави і літературознавцям ще поки важко дати їй чітку і визначену класифікацію. Проте певні тенденції можна виділити навіть у цей відносно невеликий проміжок з часу повалення комуністичної цензури і до сьогодні і однією з них є саме метафізичність сучасної чеської лірики, успадкована з давніших літературних періодів і оновлена к наш час.

У дослідженні ми трактуємо поняття метафізичне як надприродне, те, що не вдається пояснити раціонально, те, що поет та ліричний герой відчуває і

сприймає крізь почуття, можливо також через містичний екстаз. Серед поетів останніх десятиліть та сучасних поетів (Зденка Бергрова, Мартін Штор, Ігор Малієвський, Петр Борковец та ін.), метафізичні елементи активно використовує у поезії Мілан Дежінський. Його творчість посідає чільне місце серед сучасних чеських поетів-метафізиків та добре ілюструє названу вище тенденцію. Як і в кожного сучасного поета-метафізика, у доробку Дежінського наявні ключові образи, що чітко вирізняють його серед сучасників, завдяки яким метафізичний світ Дежінського є легко впізнаваним. У нашому дослідженні ми торкнемось двох таких образів і водночас двох його метафізичних світів: образу ночі і природи.

Образ ночі та супровідні елементи, такі, як темрява, тінь, повний місяць є ключовими в метафізичному світі поезії автора. Ніч є специфічним часо-простором, де (коли) відкривається «інша» сторона нашого світу тим, хто правильно вміє налаштуватися. У вірші «Ноктюрн» автор описує візуальні та психо-соматичні ефекти від занурення у таїнство ночі. Відбувається це під впливом емоцій, роздумів, чи можливо незадовільного стану здоров'я¹: <на краю ліжка у тремтінні його подиху усе холоне, на спинках ліжка бачу вагони з пейзажами, черевик з оголеною кісткою, лисину місяця і мокрого клопа. Вона боїться вдихнути, скільки витримає ще її грудна клітка, якщо декілька ребр вона вже пожертвувала власній невизначеності. Під вікна ось вже приплив спустошений корабель, гарно залитий світлом. Ніч має свої правила для тих, хто не спить> [9, с. 14]

Ніч є метафізичний часо-простір, оскільки має свої хоч і неосяжні для простих смертних, але усе ж межі. Просторова та часова картографія ночі, її дослідження є завданням ліричного героя, він може відчутти її межі та

¹ Останнє, очевидно, впливає зі слів ліричного героя, адресованих дівчині, роль якої не уточнено.

маргінальні точки, наважитись їх перейти, що свідчить про його неординарність в очах поета, відсутність страху перед смертю: «Знов повний місяць, нічна варта, голова йде обертом опівночі, існує карта і той, хто наважиться ходити по її краям, напевно є безсмертним» [9, с. 12]. Справжні ж одкровення зустрічає той, для кого ніч є безсонною. Безсонна ніч здатна показати оточуючий світ більш виразно, помітними стають речі, які вдень приховані і подекуди навіть свідомо не показують власного існування: «Повний місяць є внутрішнім поворотом, вітер шелестить, неначе хтось знімає з себе одяг, ходить по квартирі і не спить, відчуваючи вину. Вгору дивляться петлі горох, вони дірявлять скелі і посилають по небу миску з желе і один одному відмовляють» [9, с. 15]. Безсонна ніч є також сприятливим часом для поетів, які черпають з неї найхімерніші образи: «Нерівна вкрадливість місячного світла на виході з винарні. Ти ходиш по квартирі і матюкаєшся, ти ніколи не пишеш сам. З протилежного вікна хтось показав обрубок руки, чи величезне рило, чи може плід, який ось-ось дасть насіння» [9, с. 17]. Поезія водночас є відправною точкою метафізичного нічного світу Дежінського і його єдиним непорушним центром, у стабільності якого ліричний герой не сумнівається: «Біля твоєї нашвидкуруч знятої білизни є мапа, на ній є світ більш очевидним, непорушний шум і метеорологічні явища, він навіює смуток, йому бракує жартів. Але я не подорожую, я визнаю статичність поетичного мистецтва...» [9, с.24].

Містичну силу метафізичної ночі можна впізнати по її еманациї, вона випромінює власну енергію на інші часові відрізки доби, які в свою чергу несуть її відбиток на собі. Після ночі зранку ліричний герой усе ще відчуває її присутність: «Після ночі, коли звук вітру було чути в жолобах, у кривих щілинах сну, ти бігтимеш лісом, неначе мора лань і зупинить тебе гіляка,

спрямована на двокамерні груди і ти хочеш цього, хоч і чекає з острахом та жадобою, ти хочеш і випинаєш свої ребра цю темряву з паростків свого серця, бо ти не спиш від втоми, від зворушення і від цікавості» [9, с.18]. Нічний чи денний сон однаково загострює відчуття ліричного героя, викликає подібні прояви. Навіть денна сієста повністю переносить нас у нічний світ: «...І це містичне відчуття, цих декілька митей смутку, що блищать неначе відполіроване лезо...» [9, с.33]. І тут слід згадати значимий для поезії М. Дежінського образ стіни як, можливо, тієї самої межі, що згадувалася вище, стіни власної кімнати, як своєрідного фільтру, який відмежовує об'єкти, що належать ночі і підпорядковуються її законам від тих, що знаходяться поза нею: «Ти – трофей, спійманий на наживку, затверділий, як і інші, віддані пустоті, такої пустої, неначе амфора, схована у стіні, відіслана у чорноту, скрізь яку видно зорі, що згасають» [9, с.18].

Звичайно, що поряд з іншим ніч є порою кохання і духовного зближення: «І через догові, через визнання можеш ти прийти до мене, наприклад сьогодні уночі, та ні, опівночі, коли поскрипує бліда лампа, не маючи кому світити. Можеш прийти до мене, не зважаючи на всі відмовки, у темряву сховається нагота твоїх незліченних перетворень...я спеціально зігрівую місце для тих, хто втік зі сну...». Врешті решт оптимістичний ранок врешті решт розсіює царство ночі, відганяючи його найчисельніших жителів – комах: «Цей переляк, неначе в ящірки, неначе я щось втратив, не маючи цього. Смуток є судоною мухи, що сидить на карнизі над вікном і махає ще своїми перетинчастими крилами з величезною частотою, але комашиний світ навколо неї вже пасивно відлітає...» [9, с. 22].

Другим ключовим образом поезії Дежінського є метафізичний образ природи і водночас окремий метафізичний світ природи, який стоїть дещо

осторонь від описаного вище нічного світу. Загалом образ природи має в чеській літературі власні традиції. Символісти і анархісти початку ХХ ст. незалежно один від одного писали збірки пейзажної лірики, присвячені природі та природним циклам (Карел Томан, Станіслав Костка-Нейман, Йозеф Гора). Але в нашому випадку бачимо дещо інакший образ природи, більш таємничий, з іншими акцентами. Таку лірику вже не можна назвати пейзажною, оскільки не краєвиди приваблюють автора, а потаємні закутки довкілля, куди лиш зрідка попадає промінь сонця і на які випадковий мандрівник навіть не зверне уваги. До прикладу маємо піднятий з землі камінь, під яким бачимо маленьких комашок, що ніколи в житті не бачили денного світла або ж мікросвіт жука-короїда, на який ніхто не зверне уваги у вихорі буденності: «Заплутаний світ короїда складається з таких самих важливих речей, як і твій всесвіт. Розставлені пастки, невдачі, колиска, кімната для вінчання, ти тільки подивись, як він виповзає з проходу матки назовні!» [9, с. 42]. Ян Штолба, сучасний чеський літературознавець, у післямові до збірки «Přízraky» пише: «Це є світ, де все кишить і рухається, ... речі тут мокнуть, звідкись випливають, липнуть...цей світ є обмежено мінливим, ... воно таке дике і таке чарівне, це поєднання постійного кінця з постійним початком» [9, с. 66]. І дійсно, цей світ природи можна вважати подекуди паралельним метафізичним світом Дежінського, разом зі світом ночі, світ в якому уся природа є єдиним організмом, екосистемою, навіть небо тут є напрочуд живим та слизьким на дотик, неначе той слимак, якого ми знайшли десь в тіні під каменем у яру: «Ось, цей яр, в якому похована здохла кішка, це лише вхід до прірви, над якою нависає слиз неба, освітлений люмінесцентними грибами, неначе лампами...» [9, с. 46].

Чи така специфічна, липка на дотик структура неба є ознакою життя, чи смерті в згаданому уривку, сказати важко, оскільки ці явища переплітаються і є здебільшого нероздільними. Плоди, що падають з дерева тут же несуть в собі ознаку гниття, смерті і далі стають основою для зародження життя нового. Природний цикл є безперервним: «Сьогодні падали мандарини, вони були вже гнилими, коли падали, мені прийшлося відійти в сторону...» [9, с. 58].

Аналізований у статті світ є світом «золотої» осені, яка хоч і є теплою та приємною порою року, усе ж всіма своїми ознаками нагадує ліричному герою про неминучу, хоча можливо і далеку поки ще смерть / зиму: «З дерев злітає насіння, свій сироп робить смола, божевільні комахи шукають собі теплу схованку, яка нагадуватиме їм квітку. Оболонка зими, вона неначе ковдра...» [9, с. 29]. Мотив смерті, осінньої природи, коли з дерев спадають плоди і врешті решт гниють є у Дежінського тлом для зображення власної смертності ліричного героя, його фаталістичного настрою: «Раптом падають груші після бджолиної гостини, вони відкривають свої нутрощі, неначе напіввідкриті зябра. В моєму тілі буря, це все через страх висоти, напевно і в мене зараз цілить божевільний стрілець» [9, с. 51].

Світ ночі та осінньої природи на перший погляд існують незалежно, але насправді вони перетинаються. Згадана вище ніч з усіма переліченими атрибутами має також головний атрибут, що пронизує весь образ природи Дежінського: «Інколи, коли ніч є ще теплою і липкою, я дивлюсь у сад, де комахи літають, неначе флуоресцентний вітер. Там є привиди з мого дитинства, але приходять вони з часу моєї старості. Вони шукають свої імена» [9, с. 57].

Список використаної літератури:

1. Английская лирика первой половины XVII века / Под ред. А. Н. Горбунова. М.: Издательство Московского ун-та, 1989.
2. Гарин И. Поэзия как непосредственная мудрость / Перспективы метафизики. Классическая и неклассическая метафизика на рубеже веков: Материалы международной конференции. Санкт- Петербург, 28-29 октября 1997 г. / СПб.: Санкт-Петербургское отделение Института человека РАН, 1997.
3. Колесникова Л. Лабиринты одиночества / Перспективы метафизики. Классическая и неклассическая метафизика на рубеже веков: Материалы международной конференции. Санкт- Петербург, 28-29 октября 1997 г. / СПб.: Санкт-Петербургское отделение Института человека РАН, 1997. – Режим доступа <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z00000979/st000.shtml>.
4. Михель Д. Метафизика в поисках своих оснований / Перспективы метафизики. Классическая и неклассическая метафизика на рубеже веков: Материалы международной конференции. Санкт- Петербург, 28-29 октября 1997 г. / СПб.: Санкт-Петербургское отделение Института человека РАН, 1997.
5. Поляков О. Ю., Луков В. А. Метафизическая школа // Информационный гуманитарный портал «Знание. Понимание. Умение». — 2012. — № 2 (март — апрель). – Режим доступа http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2012/2/Poliakov~Lukov_Metaphysical-School/.
6. Рязанцева Т. Європейська метафізична поезія кінця XIX-першої половини XX ст. Мотивно-тематичний комплекс, поетика, стилістика. Автореферат дис. на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук (10. 01. 04, 10. 01. 05). – Київ, 2014.

7. Хайдеггер М. Основные понятия метафизики // Вопросы философии. 1989. N 9. С. 116-122. 8. Шайтанов И. Уравнение с двумя неизвестными (Поэты-метафизики Джон Донн и Иосиф Бродский) // Вопросы литературы. 1998. № 6. – Режим доступа <http://magazines.russ.ru/voplit/1998/6/sh.html>.
8. Blahynka M. Česká poezie XX st. – Praha, 1980. – 635 s.
9. Děžinský M. Přízraky. – Brno, 2007. – 68 s.
10. Tisíc let české poezie. Díl III. – Praha, 1974. – 327 s.